

▣ Historiallinen poetiikka
tutkimussuuntauksena

—

Saija Isomaa

T
—

arkastelen artikkelissani modernissa kirjallisuudentutkimuksessa luotuja historiallisen poetiikan ohjelmia. Pohdin, mikä tekee historiallisesta poetiikasta historiallista, ja analysoin sen luonnetta kirjallisuushistoriallisena tutkimuksena. Metateoreettinen näkökulmani motivoituu havainnosta, että historiallisesta poetiikasta ei ole käyty juurikaan keskustelua Suomessa ja kansainvälistäkin keskustelua on vähän, vaikka poetiikan tutkimusta on tehty runsaasti myös historiallisesti. Tarkastelu auttaa ymmärtämään tutkimusperinnettä ja suuntaamaan nykytutkimusta.

Aristoteleen *Runousopista* alkanut vuosituhtainen poetiikan perinne on ollut hallitsevasti synkronista tutkimusta. Historiallista lähestymistapaa poetiikkaan alettiin hahmotella vasta 1700-luvulla germaanisessa tutkimuksessa erityisesti Johann Gottfried Herderin, Johann Justus Herwigin ja August Wilhelm von Schlegelin tutkimuksissa. Käsitteen loi kuitenkin väitetyksi vasta venäläinen kirjallisuushistorioitsija Aleksander Veselovski 1800-luvun lopussa. (Ks. Richter 2010, 76–81; Shaitanov 2001, 433–444.) Veselovskin työ vaikutti slaavilaiseen tutkimukseen, sillä esimerkiksi Vladimir Propp viittaa klassikkotutkimuksessaan *Kansansadun rakenne* (1928) Veselovskin esikuvallisuuteen tutkimukselleen ja Mihail Bahtin omaksui historiallisen poetiikan niin sanotun kronotooppi-esseensä (1937) tutkimuslähtökohdaksi (Maslov 2013, 439).¹ Venäläiset formalistit vierastivat kuitenkin Veselovskin ”etnografisen koulun”² historiallista ja yhteiskunnallista painotusta, ja varhaisten formalistien tavoin myös myöhemmissä ranskalaisen strukturalismin ja Tel Avivin koulukunnan poetiikan ohjelmissa ihanteena oli poetiikan synkroninen tutkimus ilman muiden tieteenalojen metodiikkaa (ks. Isomaa 2021).³ Niin sanotun teorian kultakauden jälkeisessä tutkimuksessa 1980-luvulta alkaen historiallistavat ja kontekstualisoivat lähestymistavat ovat voimistuneet, mikä näkyy myös historiallistavien poetiikkojen nousussa. 1990-luvulla alettiin uudelleenarvioida Veselovskin historiallista poetiikkaa, ja vuosituhtausvaihteessa alkoi keskustelu diakronisesta kertomusentutkimuksesta. Tällä hetkellä Yhdysvalloissa toimii ainakin kaksi tutkijaverkostoa, joka nimittävät lähestymistapaansa historialliseksi poetiikaksi. Chicagon yliopistossa syntynyt ryhmä jatkaa Aleksander Veselovskin traditiota mutta toinen, muun muassa Princetonin yliopistossa toimiva ryhmä ponnistaa uudesta formalismista ja uushistorismista (Adams, Calahan & Hansen 2016). Tarkastelu paljastaa termien ja käsitteiden moninaisuuden, ja ohjelmien vertailulle ja käsitteistön täsmentämiselle on tutkimuksellinen tilaus.

Erittelen historiallisen poetiikan varianteja tekemällä käsitteellisen erotelun diakroniseen, diakronis-kontekstoivaan ja kontekstoivaan poetiikkaan. Tarkastelen ensin Aleksander Veselovskin historiallista poetiikkaa ja sen taustalla olevaa positivistista, kirjallisia muotoja deterministisesti selittävää tutkimusperinnettä, joskin perinteen syvempi tarkastelu rajautuu näkökulmani ulkopuolelle. Etenen sitten Roman Jakobsonin diakroniseen poetiikkaan, Benjamin Harshavin (entinen Hrusovski) historialliseen poetiikkaan ja puo-

lalaiseen 1970-luvun keskusteluun. Tarkastelen lyhyesti myös uushistoristisen kulttuurisen poetiikan perusajatusta sekä vuosituhannen vaihteessa muotoutunutta diakronista narratologiaa. Väitän, että historiallinen poetiikka on suppeassa merkityksessä kirjallisuuden ilmaisuvaramon ajallisen kehkeytymisen tarkastelua eli diakronista poetiikkaa. Laajemmin ymmärrettynä eli diakronis-kontekstoivassa poetiikassa diakroniseen tarkasteluun yhdistyy kontekstuaalisoina tutkimusote, jonka kautta kirjallisuuden ilmaisukeinojen historia yhdistyy niitä tuottavien ja kehystävien tekijöiden analyysiin. Kontekstoiva poetiikka voidaan laskea historiallisen poetiikan piiriin, mutta varsinaiset historiallisen poetiikan ohjelmat eivät mainitse sitä. Postuloin sen historiallista narratologiaa koskevan keskustelun pohjalta. Kontekstoiva poetiikka tarkastelee tietyn historiallisen ajankohdan ilmaisukeinoja aikakauteen kontekstoiden, mutta ilman diakronista ulottuvuutta. Kaikki kolme ovat nähdäkseni kirjallisuushistoriallista tutkimusta, joskaan nykykirjallisuuteen kohdistuvaa kontekstoivaa poetiikkaa ei metodistaan huolimatta välttämättä mielletä kirjallisuushistorialliseksi tutkimukseksi.

Haluni tarkastella aihetta kytkeytyy osaltaan siihen, että kirjallisuuden tutkimuksen teoriakentän ja suuntausten yleisissä listauksissa ja kuvauksissa esimerkiksi historiallinen lajitutkimus ja muu ilmaisuvaramon historiallinen tarkastelu jää usein kodittomaksi, vaikka se on laaja ja keskeinen tutkimusalue. Listauksissa yleensä mainitut formalismi ja strukturalismi eivät taivu mielekkäästi sen kattokäsitteiksi, eikä muitakaan sopivia kategorioita ole yleensä tarjolla.⁴ Yksi tarkoituksistani onkin lisätä tutkimusalan itseyttä ja asemoida historiallista poetiikkaa kirjallisuudentutkimuksen kenttään, jotta se voidaan huomioida kentän kuvauksissa. Samalla artikkelin voi ymmärtää eräänlaiseksi kotiinkutsuksi alan tutkijoille: tutkimuksensa voi identifioida ja asemoida myös näin.

Veselovskin diakronis-kontekstoiva poetiikka

Historiallisen poetiikan käsite on moderni ja sen historia on lyhyt verrattuna aristoteeliseen kirjallisuuden universaaleja etsivään tutkimukseen. Käsitteen vakiinnutti 1800-luvun jälkipuoliskolla toiminut venäläinen kirjallisuushistorioitsija ja filologi Aleksander Veselovski (1838–1906), joka tutki vertaillen kirjallisuuksien syntyä ja kehkeytymistä. Igor Shaitanov (2001, 433–434) pitää käsitettä läpimurtona, sillä poetiikka oli ymmärretty 1500-luvulta lähtien Aristoteleen jäljissä ei-historiallisesti. Monikielisen Veselovskin laaja-alaisuutta kuvastaa se, että hän tutki muun muassa antiikin kreikkalaista romaania, italialaista renessanssikirjallisuutta, slaavilaista kansanrunoutta, sankariepiikkaa sekä idän ja lännen kulttuurisia kytköksiä. Veselovski pohti myös vertailevan kirjallisuustieteen kysymyksiä. Goethesta poiketen hän näki maailmankirjallisuuden historiallisesti ja morfologisesti toisiinsa kytkeytynei-

den kirjallisuuksien joukkona eikä Goethen tapaan ylikansallisena kääntämisen ja kulttuurivaihdon kenttänä, jolla muodostuu kirjallisuuden kansainvälinen hyperkaanon. Veselovskin pääteos historiallisesta poetiikasta jäi kesken hänen kuollessaan, mutta sitä on pidetty venäläisen kirjallisuudentutkimuksen aloitettavana teoksena. (Ks. Maslov 2013, 439–440.)⁵

Veselovski ei ollut ensimmäinen, joka ideoi historiallisesti orientoitunutta empiiristä poetiikkaa. Hänen ajattelunsa kytkeytyy germaaniseen tutkimusperinteeseen, jossa luotiin jo 1700-luvulla niin tieteellisen kuin historiallisen poetiikan perusideat (ks. Richter 2010, 3–4, 81). Poetiikan historiaa saksankielisessä maailmassa tutkineen Sandra Richterin (2010, 81) mukaan Herderin ajatuksia edelleen kehittävä August Wilhelm Schlegel on ensimmäinen, jonka vuonna 1798 pitämät luennot tarjoavat historiallisen poetiikan idean. Richter (mt., 84–87) esittää Schlegelin kehittelemän ajatusta ”taiteen luonnonhistoriasta” ja geneettisestä selittämisestä, jossa tutkitaan ilmiöiden syntyä ja kehkeytymistä, joskin aikakauden idealistisiin käsitteisiin (kuten universaali henki ja loppumaton runous) nojaten. Veselovskia 2010-luvulla uudelleen arvioineet Ilya Klinger ja Boris Maslov (2016, 20) kuitenkin arvelevat Veselovskin omaksuneen poetiikan käsitteen aikalaisensa Wilhelm Schererin teoksesta *Poetik* (1888), jonka Veselovski tosin itse mainitsee ilmestyneen omien poetiikka-luentojensa jälkeen (Veselovsky 2016a, 41). Schererin ajattelu on 1800-luvun positivistisen tieteenihanteen läpäisemää, ja hän pyrkii sen mukaisesti antamaan eksaktin, deterministisen selityksen kirjallisuuden olemassaololle ja sen muotoratkaisuille sekä selittämään kirjallisuuden avulla yhteiskuntaa (ks. LeGouis 1997, 20–21). Käytännössä kyse on siitä, että kirjalliset muodot selitetään yhteiskunnallisesti määräytyneiksi ja niitä tutkimalla voidaan siten tutkia yhteiskuntaa. Myös Veselovskilla on vastaava positivistinen painotus, sillä eräs hänen tutkimusaiheistaan on poettisen mielen evoluution tutkiminen runouden kautta. Runoilijan mieli nähtiin positivismiin ääritulkintoissa kontekstin määräämänä (ks. LeGouis 1997, 21).

Veselovski loi historiallisen poetiikan käsitteellistämään ajatustaan maailman kirjallisuuksien vertailevasta tutkimuksesta (Jarvis 2014, 98). Igor Shaitanov (2001, 430) huomauttaa Veselovskin nähneen historiallisen poetiikan tehtäväksi luoda selkeä kuva runoudesta, poettisen mielen evoluutiosta ja muodoista. Klingerin ja Maslovin (2016, 21) mielestä hän ymmärsi poetiikan vertailevaksi ja historialliseksi oppialaksi, joka tarkastelee taiteen konstruktioaluonnetta ja sen rakentumisperiaatteiden historiallisuutta sekä näkee kirjallisuuden suhteessa historiallisesti spesifiin kulttuuriin ja toisiinsa linkittyneiden kirjallisuuksien kenttään. Veselovski halusi luopua romanttisen estetiikan spekulatiivisuudesta ja tehdä historiallisesta poetiikasta tosiasioihin perustuvaa ja induktiivista, mikä ilmenee hänen tuotannossaan teoreettisten väitteiden havainnollistamisessa laajoilla tekstiesimerkeillä ja historiallisen poetiikan vaihtoehtoisessa nimityksessä ”induktiivinen poetiikka” (Shaitanov 2001, 434, 436).⁶ Myös Veselovskin luomassa poetiikan ohjelmassa on siis empiirinen vire, joka on tyyppi-

nen 1700- ja 1800-luvun germaaniselle poetiikan perinteelle, mutta karakterisoi myös 1900-luvun keskeisiä synkronisen poetiikan ohjelmia (ks. Isomaa 2021). Käsitteet tieteellisyydestä tosin muuttuu siirryttäessä 1700-luvun spekulatiivisesta idealismista 1800-lukulaiseen positivistiseen selittämiseen ja 1900-luvulla ilmiökentän synkroniseen kuvailuun.

Veselovskin historiallisessa poetiikassa on oikeastaan kaksi painotusta, yhtäältä poeettisen mielen ja toisaalta kirjallisten repertoaarien evoluution tutkiminen. Näistä erityisesti ensin mainitussa on nykynäkökulmasta vanhentuneita piirteitä. Veselovskin vuonna 1894 julkaistun esseen mukaan kirjallisuus ilmentää sen luoneen yhteisön ajattelua, ja kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen avulla voidaankin tarkastella esimerkiksi menneisyyden yhteisöjen poeettista tietoisuutta (ks. Veselovsky 2016a, 40–42). Veselovskin jäsenitys nojaa oletukseen kaikkien kansojen läpikäymistä samoista kehitystasteista ja eri asteiden mahdollistamasta poeettisesta tietoisuudesta ja toiminnasta, eli siinä ilmenee universaalille historiakäsitykselle tyypillinen ajatus kulttuurien asteittaisesta kehityksestä ja prosessin universaaliudesta ja kaavamaisuudesta jokaisen kansan kohdalla.⁷ Aikakauden elämän asettamat vaatimukset ilmenevät kirjallisuudessa, ja poeettiset muodot korreloivat tietyissä suhteissa näiden vaatimusten kanssa, joskin myös anakronismit ovat mahdollisia (mt. 52, 58). Veselovski jopa listaa kulttuurisia ja sosiopsykologisia ehtoja, joiden täytyminen on hänen mielestään edellytys jonkin kirjallisen muodon syntymiselle (esim. mt. 45–46). Esimerkiksi individuaatiota edeltävässä kulttuurissa voittamisen riemua olisi ylistetty eepissä kansanlaulussa, jossa jaettu tunne olisi kanavoitunut eepin sankarin ylistämiseen, mutta yksilöistyneelle persoonalle historiallisen tilanteen poikkeuksellisuus tuottaa muun muassa tarpeen analysoida itseä ja elämää ohjaavia periaatteita sekä kärjistyvän sisäisen konfliktin, minkä seurauksena hän kääntyy draamamuotoon (ks. mt. 53–54). Muodon ilmaantumisesta voidaan siis tehdä päätelmiä poeettisesta tietoisuudesta. Joskus ulkomaiset mallit kuitenkin aiheuttavat muodon anakronistisen ilmenemisen kulttuurissa, joka ei vielä periaatteessa ole kehitystasteeltaan sille kypsä. (Esim. mt. 47, 51, 54.)

Nykynäkökulmasta oletukset kansojen kehitystasteista, kehitysprosessien säännönmukaisuudesta ja kirjallisen muodon ja poeettisen tietoisuuden vahvasta kytköksestä ovat vanhentuneita. Veselovskin analyysi poeettisen tietoisuuden kirjallisesta ilmenemisestä on kuitenkin omiaan selventämään esimerkiksi Mihail Bahtinin vaikeatulkintaista 1930-luvun kronotooppitutkimusta, jossa Bahtin pyrkii tutkimaan aikaa koskevan tietoisuuden kehittymistä erittelemällä kirjallisuudessa ilmeneviä ajan ja paikan yhdistelmiä eli kronotooppeja. Kuten historialliseen poetiikkaan viittaava alaotsikkokin antaa ymmärtää, Bahtin soveltaa veselovskilaista tarkastelua tutkiakseen yhteisöjen aikatietoisuuden kehittymistä kirjallisuuden välityksellä: ajan ja paikan suhteen kirjallisia esityksiä tutkimalla voidaan väitetyksi tarkastella ne luoneen yhteisön historiallisen ajan tiedostamisen astetta. (Bakhtin 2000.) Kirjallisu-

*Kirjallisuudentutkimuksen kenttä on jatkuvan
uudelleenjärjestäytymisen tilassa, ja myös poetiikan
asema tutkimuskentällä on vaihdellut merkittävästi.*

den ja sen luoneen yhteisön sidosta on korostettu hieman toisista lähtökohdista myöhemmässä tutkimuksessa, sillä esimerkiksi uushistorismin keskushahmo Stephen Greenblatt (1988) näkee kirjallisten teosten sisällyttävän itseensä yhteisön luomia merkityksiä, katsomuksia ja tunteita, joilla on kulttuurista voimaa vaikuttaa myös myöhempiin lukijoihin.

Veselovskin toinen painopiste, kirjallisten repertoaarien evoluutiota vertailevasti kartoittava tutkimusote, tulee esille esimerkiksi hänen venäläistä sentimentalismia käsittelevässä tutkimuksessaan (1904, Veselovsky 2016b). Veselovski puhuu sen yhteydessä sosiaalisen psyyken mielentilasta ja sitä vastaavasta uudesta tyylistä ja jäljittää ne englantilaiseen kulttuuriin, josta ne levisivät muihin maihin. Uusi dominantti mielentila synnytti kulttuurisen uudelleenarvioinnin, jossa tunne asetettiin aiemmin hallinneen järjen tilalle. Ennen venäläisen sentimentalismien ja Zukovskin erittelyä Veselovski kommentoi englantilaista, ranskalaista ja saksalaista sentimentalismia ja erottaa kaksi erilaista sentimentalistien ryhmää, tunnelmoijat ja myrskyisät nerot, joiden asenteita ja kirjallisia konventioita hän kuvailee. Kyse on oikeastaan kirjailijaryhmien ja kirjallisen suuntauksen kansainvälisyyden tutkimuksesta, joka yhdistää julkilausutun kirjallisuuskäsityksen ja teoksissa ilmenevien rakentumisperiaatteiden tutkimuksen. Veselovskin havainnot sentimentalistien kirjallisista konventioista ja niihin liittyvistä tunnelmista ja tunnelatauksista ovat yksityiskohtaisia – samansuuntaista kirjallisten tunteiden analyysia on esimerkiksi suomalaisen kirjallisuuden tutkimuksessa alettu tehdä oikeastaan vasta 2010-luvulla affektiivisen käänteen myötä. (Ks. Veselovsky 2016b, 256–261; Helle & Hollsten [toim.] 2016.)

Nähdäkseni kirjallisten suuntausten ja muotojen historiallisen kehkeytymisen ja migraation kansainvälinen tarkastelu positivismista ja universaalista historiasta luopuen ja nykynäkökulmasta uudelleentulkittuna on edelleen mielekäs tutkimusaihe. Tällaista tutkimusta on tehty viime vuosikymmenten Suomessa esimerkiksi lajien ja suuntausten kansainvälisyyden tutkimuksessa. Veselovskin mallissa tarkastelu ei kuitenkaan rajaudu ainoastaan kirjallisten

traditoiden tekstikeskeiseksi diakroniseksi tarkasteluksi, vaan myös ne tuottaneet historialliset kirjailijat ja aikakausi noteerataan konteksteina analyysissä. Toisin sanoen Veselovskin historiallinen poetiikka ei määriy kapeasti yksinomaan keinovariantojen ja teosten poeettisten jäsentymisperiaatteiden diakroniseksi tutkimukseksi, vaan ne kiinnitetään historialliseen hetkeensä ja kontekstiinsa. Kyse on historiallisesta poetiikasta käsitteen laajassa merkityksessä. Poetiikka yhdistyy kontekstoivaan tarkasteluun ja teokset kirjailijoihin, ja tutkimuksen päämäärä on tuottaa tietoa historiallisesti spesifistä ilmiöstä eikä väitetystä kirjallisuuden järjestelmästä sinänsä, kuten strukturalistisessa poetiikassa. Veselovskin ohjelma perustuu nykynäkökulmasta vanhentuneisiin teorioihin universaalista historiasta sekä yhteiskunnan ja kirjallisuuden välisestä vahvasta determinismistä, mutta ne voi hylätä luopumatta diakronisen poetiikan ja kontekstoivan tarkastelun yhdistelmästä eli diakronis-kontekstoivasta poetiikasta.

Myöhemmässä venäläisessä tutkimuksessa on oma historiallisen poetiikan koulukuntansa (ks. Kemper et al. 2013), ja on hyvä huomata, että venäläiset formalistitkin kehittivät diakronista poetiikkaa teoretisoidessaan kirjallista evoluutiota dominanttien vaihteluna. Veselovskin ajattelu vaikutti venäläisten formalistien ja Bahtinin kautta epäsuorasti myös läntiseen tutkimukseen läpi 1900-luvun. Suora vaikutus ajoittuu 2000-luvulle, kun kansainvälinen tutkijaverkosto *Historical Poetics Working Group* on alkanut kääntää Veselovskin tekstejä ja arvioida hänen ajatteluaan. Verkoston jäsenet Kliger ja Maslov (2016, 6) väittävät esimerkiksi Bahtinin lajimuistin käsitteen olevan Veselovskin kirjallisten muotojen ei-synkronisuutta koskevien ajatusten edelleen kehittelyä. Sitä jatkaa heidän (mt.) mukaansa tavallaan myös Fredric Jameson teoksessaan *The Political Unconscious* (1982) teoretisoidessaan historiallisen genren uudelleenmuotoilua uusissa yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa konteksteissa.

1960- ja 1970-luvun diakronisia poetiikkoja

1960- ja 1970-luku olivat poetiikan teorian kannalta keskeisiä vuosikymmeniä, sillä tällöin ranskalainen strukturalismi ja Tel Avivin koulukunta loivat omia teorioitaan (ks. esim. Isomaa 2021). Ennen niitä poetiikkaan otti kantaa venäläisestä formalismista ensin Prahan koulukuntaan ja lopulta Yhdysvaltoihin siirtynyt Roman Jakobson. Hän (1960, 352) tekee erottelun synkronisen ja diakronisen poetiikan välillä. Jakobson ymmärtää synkronisen poetiikan kohteeksi tietyllä hetkellä julkaistun ja luetun kirjallisuuden. Synkroninen kuvaus kohdistuu siis tietynä aikana julkaistujen uusien teosten lisäksi niihin kirjallisuushistorian teoksiin, joita luetaan edelleen tai joita on alettu uudelleenarvioida. Jakobsonille diakroninen poetiikka on viime kädessä superstruktuuri, joka muodostuu, kun synkroniset tasot asetetaan ajallisesti peräkkäin. Diakroninen poetiikka tutkii synkronisten tasojen välisiä muutoksia ja jatkuvuuksia. (Mt.)

Malli herättää parikin käsitteellistä huomiota. Ensinnäkin Jakobson käyttää synkronisen käsitettä sen peruserkityksessä eli viittaamaan samalla aikakaudella julkaistujen teosten tutkimiseen. Poetiikkakeskustelussa synkroninen on vakiintunut tästä poiketen viittaamaan lähestymistapoihin, joissa teosten ilmestymisajankohtaa ei pidetä tärkeänä vaan eri aikakausien teoksia voidaan tutkia rinnakkain. Harshav (2007, 231) on huomauttanut tällaisen tarkastelun olevan käytännössä pankronista eli kaikki aikatasot yhdistävää, vaikka sitä nimitetäänkin synkroniseksi. Teoreetikot eivät siis käytä perustermejä samassa merkityksessä. Toisekseen Jakobson puhuu historiallisen sijasta diakronisesta poetiikasta ja hahmottaa sen synkronisten tasojen vertailuksi, eli hänen mallinsa ei ohjaa kontekstoimaan tarkasteltuja kirjallisia ilmiöitä historiallisesti vaan ainoastaan tarkastelemaan kirjallisten keinojen ajallista kehkeytymistä. Jakobsonin diakroninen poetiikka on siis historiallista poetiikkaa käsitteen suppeassa merkityksessä.

Jakobsonin käsitys poetiikasta on ylipäänsä korosteisen kielellinen, sillä hänen (1960, 350) mukaansa poetiikka on johtava kirjallisuudentutkimuksen alue, mutta kirjallisuudentutkimus on puolestaan erottamaton osa kielitiedettä. Poetiikan pääasiallinen kysymys on ”mikä tekee sanallisesta viestistä taide-teoksen?” (mt.), mikä ohjaa tutkimusta teoreettisiin rajanvetoihin historiallisen tarkastelun sijasta. Nähdäkseni myös Jakobsonin synkronisen tason laaja määritelmä tekee mallista ongelmallisen historiallisen poetiikan lähtökohdaksi, sillä lukijoiden toiminnan huomioimisen kautta poeettisen tarkastelun kohde laajenee jokseenkin mielivaltaisesti ja samanarvoistaa luetu ja aikalaiskirjailijoiden käyttämät kirjalliset keinot.

Vastaperustetussa Tel Avivin yliopistossa alettiin tehdä 1960-luvulla aikakauden hengen mukaista tieteellistä poetiikkaa, mutta mallia ei otettu niinkään vallalla olleesta strukturalismista kuin venäläisestä formalismista (ks. McHale & Segal 2015; Feldman 1985, 23). Tel Avivin koulukunnan (Tel Aviv School of Poetics and Semantics) johtohahmo oli Benjamin Hrusovski, ja hän julkaisi vuonna 1968 hepreankielisen, poetiikan teoriaa luovan artikkelin, joka julkaistiin uudestaan englanniksi vuonna 1976 perustetun *PTL*-lehden pilottinumeroissa. Artikkelissa on tunnettu poetiikan määritelmä, jonka esimerkiksi Shlomith Rimmon-Kenan omaksui Suomessakin yliopistollisena oppikirjana käytettyyn teokseensa *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (1983):

[Poetiikka on] kirjallisuuden systemaattista tutkimusta kirjallisuutena. Poetiikan kohteena on kysymys Mitä kirjallisuus on? ja kaikki tämän kysymyksen mahdolliset johdannaiset, kuten: Mitä sanataide on? Mitkä ovat kirjallisuuden muodot ja lajit? Mikä on tietyn kirjallisen genren tai suuntauksen luonne? Mikä on tietyn runoilijan ”taiteen” tai ”kielen” systeemi? Miten tarina tehdään? Mitkä ovat sanataideteoksen tunnusmerkkiset piirteet? Miten ne määrittyvät? Miten kirjalliset tekstit ilmentävät ”ei-kirjallisia” ilmiöitä? (Rimmon-Kenan 1993, 8, suom. Auli Viikari.)

Määritelmä ei erottele poetiikan eri osa-alueita toisistaan. Harshav (2007, 229–230) jakaa kuitenkin poetiikan eri muotoihin: teoreettiseen, synkroniseen ja historialliseen poetiikkaan, joista kaksi jälkimmäistä muodostavat yhdessä deskriptiivisen poetiikan. Kysymyksistä yleistasoimmat kuuluvat teoreettisen poetiikan alaan, sillä se on Harshavin mukaan kirjallisuuden teoriaa, joka luo loogisia järjestelmiä jonkin kysymyksen tai näkökulman ympärille. Teoreettinen poetiikka eroaa lähellä kirjallisuuden ilmiöitä liikkuvasta deskriptiivisestä poetiikasta siinä, että sen argumentit ovat teoreettisia ja loogisia ja se pyrkii rakentamaan yleisiä malleja. (Mt.)

Deskriptiivinen poetiikka muodostuu synkronisesta ja historiallisesta poetiikasta, joskin Harshav painottaa edellistä ”varsinaisena” deskriptiivisenä poetiikkana. Synkroninen (tai täsmällisemmin pankroninen) poetiikka tarkastelee kirjallisuutta ei-historiallisesti: se ei laita painoarvoa tarkasteltavien tekstien syntyajankohdille, vaan voi vertailla esimerkiksi eri maissa eri vuosisadoilla syntyneitä romaaneja. (Ks. Harshav 2007, 229–230.) Se siis leikkaa tekstit ikään kuin irti syntykonteksteistaan ja valikoi aineistonsa vapaasti näin syntyneestä historian yläpuolella ”leijuvien” teosten joukosta.

Historiallinen poetiikka puolestaan huomioi tekstien syntykontekstin ja tutkii kirjallisuuden keinovariantojen historiallista kehkeytymistä. Harshav luonnehtii sitä tutkimuskysymysten kautta, ilman muodollista määritelmää. Sen tutkimuskohteina on ”sonetin tai romaanin historia, jambisen pentametrin kehitys Englannin kirjallisuudessa, uusien tajunnanvirran tekniikoiden tai modernististen metaforien synty” mutta myös ”lajien järjestelmä kokonaisuudessaan, kirjallisen systeemin evoluution kysymykset, sanataiteen periaatteiden muutokset, ja kirjallisten suuntausten, kuten imagismin ja futurismin, poetiikat historiallisissa periodeissaan, ja niin edelleen”. (Harshav 2007, 229–230, suom. SI.) Kuvauksen pohjalta historiallisen poetiikan alaan kuuluvat ainakin 1) lajien, runomittojen ja muiden kirjallisten keinojen syntyminen ja kehkeytyminen, mutta myös 2) lajien järjestelmän ja kirjallisuuden systeemin historiallisten muutosten tutkiminen, 3) kirjallisuuden käsitteen yleiset muutokset sekä 4) kirjallisten suuntausten periodiset poetiikat. Harshavin muotoilusta ei voi tehdä selkeää päätelmää ymmärtääkö hän historiallisen poetiikan kapeasti kirjallisten muotojen diakronisena tutkimuksena vai voiko tarkastelu olla myös historiallisesti kontekstoivaa eli historiallista poetiikkaa laajemmassa merkityksessä. Kyse on kuitenkin kirjallisuuden historiasta spesifissä mielessä: ei niinkään kirjailijoiden tai teosten historiasta kuin kirjallisuuskäsitysten, kirjallisten repertoarien ja ilmaisukeinojen historiasta. Tällaista tutkimusta on tehty varsin paljon esimerkiksi Suomen kirjallisuuden tutkimuksessa, vaikkei sitä välttämättä ole nimitetty historialliseksi poetiikaksi.

Harshav (2007, 232–233) esittää kuitenkin toisaalla artikkelissaan rajauksia, jotka täsmentävät myös historiallisen poetiikan kategoriaa. Hänen mukaansa kaikki poetiikan tutkimuskysymykset ovat luonteeltaan systemaattisia eli tarkastelun kohde määräytyy tieteenalan sisäisistä lähtökohdista. Hän erottaa

tämän sellaisesta kirjallisuudentutkimuksesta, jossa tutkimuksen kohteeksi otetaan jokin historiallisen todellisuuden ilmiö, jolloin maailma ikään kuin määrittää tutkimuskohteen, esimerkkeinä kirjailijaa käsittelevä monografia, kirjallisen liikkeen kuvaus, kahden kirjailijan typologinen kuvaus ja tietyn yhteiskunnan kirjallisuuden kuvaus. Nämä kuuluvat kirjallisuudentutkimuksen ("criticism") alaan, ja niissä tutkimuksen objekti muotoutuu historian, yhteiskunnan ja yksilön elämän sattumien kautta eikä teorialähtöisesti. Tutkimuskohteiden moneuden takia tutkija joutuu tekemään useita osin subjektiivisia metodisia valintoja sekä hyödyntämään muiden tieteenalojen metodeja, eikä tutkimus siten ole Harshavin mielestä metodisesti yhtä puhdasta kuin teorialähtöisempi poetiikan tutkimus. (Mt.)

Myös kirjallisuushistorian ("history of literature") kohde määräytyy Harshavin mukaan todellisuudesta käsin, mutta akronisesta kirjallisuudentutkimuksesta poiketen kirjallisuushistoria on historiallista. Se hyödyntää kirjallisuustieteen metodeita, kuten historiallista poetiikkaa, mutta myös muiden tieteenalojen, kuten kirjallisuussosiologian, tosiasioita ja metodeita tarkastellessaan esimerkiksi kirjallisten ryhmien ja lehtien organisoitumista, kirjallisen maun muutoksia ja kirjallisuuden trendeihin vaikuttavia ei-kirjallisia tekijöitä. Harshavin mukaan historiallinen poetiikka voi kuvata esimerkiksi siirtymän impressionismin poetiikasta ekspressionismin poetiikkaan 1900-luvun alun Saksassa, mutta kirjallisuushistorian on selitettävä ekspressionismin hallitseva asema toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa kirjallisuuden sisäisen evoluution lisäksi myös historiallisiin oloihin viittaamalla. (Mt. 233–24.) Analyytisesti katsoen Harshavin historiallinen poetiikka on diakronista poetiikkaa ja hänen kirjallisuushistorian kategoriansa sulkee sisäänsä diakronis-kontekstoivan poetiikan. Harshavin kirjallisuudentutkimuksen kategoria on puolestaan osin päällekkäinen kontekstoivan poetiikan kanssa, sillä kumpikaan ei pyri diakronisten kehityskulkujen kartoittamiseen vaan maailmasta löydetyn kirjallisuuden ilmiön monitieteiseen analyysiin. Kontekstoiva poetiikka on kuitenkin aina myös poetiikan tutkimusta, kun taas Harshavin määrittämä kirjallisuudentutkimus saattaa kohdistua myös muihin kuin poeettisiin ilmiöihin. Harshavin väitteeseen kirjallisuudentutkimuksen kategorian akronisuudesta voi joka tapauksessa suhtautua kriittisesti, sillä vaikka tarkastelutapa ei olisikaan diakroninen, tutkimus saattaa silti tuottaa historiallista tietoa historiallisesta ilmiöstä aineiston valintaperiaatteen ja kontekstualisoivan tutkimusotteen takia.

Vaikka Harshavin eronteot auttavat – ongelmistaan huolimatta – hahmotamaan tutkimuskenttää, hänen jäsennyksensä nojaa jyrkkään erontekoon kirjallisuustieteen ja muiden tieteenalojen välillä. Siksi esimerkiksi monitieteinen diakronis-kontekstoiva poetiikka ei mahdu Harshavin historiallisen poetiikan kategoriaan vaan hän pitää sitä kirjallisuushistoriana. Samalla Harshav tulee implikoineeksi, ettei diakroninen poetiikka vielä ole kirjallisuushistoriaa, vaan kirjallisuushistoria edellyttää myös ei-kirjallisten faktojen ja metodien hyödyn-

Lähestymistapa hahmottaa, mitä voisi olla kirjallisuushistoria kirjallisuuden ilmaisuvarantojen historiana, joka yhdistää esimerkiksi kertomuksen, lajin, suuntauksen, intermediaalisuuden ja stilistiikan näkökulmat.

tämistä. Olen eri mieltä rajauksesta, sillä kirjallisuuden ilmaisukeinojen historia on mielestäni yksi kirjallisuushistorian keskeisistä alueista. Nähdäkseni niin diakroninen, diakronis-kontekstoiva kuin kontekstoiva poetiikka kuuluvat lähtökohdiltaan kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen alaan.

Harshavin termit näyttävät rantautuneen 1960- ja 1970-luvuilla ainakin puolalaiseen kirjallisuudentutkimukseen, sillä sitä valaisevasti kuvaileva Michał Głowiński (1976) käyttää historiallisen ja deskriptiivisen poetiikan käsitteitä, joskin omalla tavallaan: hän nimittää synkronista poetiikkaa deskriptiiviseksi poetiikaksi ja esittää sen historiallisen poetiikan vaihtoehtona eikä kattokäsitteenä. Głowiński tarkastelee oman aikansa eli 1970-luvun historiallisen poetiikan tutkimusta Puolassa ja tekee erotteluja sen eri varianttien välillä. Głowiński (1976, 237) huomauttaa, että historiallinen poetiikka hyödyntää väistämättä deskriptiivisen poetiikan teorioita ja metodeita ja huomioi sen tulokset mutta luo samalla omiaan. Lähestymistavoilla on eri pyrkimys: deskriptiivinen poetiikka pyrkii kirjallisten muotojen systeemin tarkasteluun ja muotojen immanentin rakenteen kuvaukseen irrallaan konteksteistaan, mutta historiallinen poetiikka tarkastelee kirjallisia rakenteita nimenomaisesti suhteessa historiallisiin konteksteihinsa ja hahmottaa ne suhteessa tyylillisten kirjallisten muotojen evoluution eri vaiheisiin. Toisin sanoen historiallinen poetiikka on kiinnostunut kirjallisten rakenteiden partikulaarista historiallisen olemassaolon tavasta eikä irrota niitä historiallisista yhteyksistään luodakseen abstraktia, synkronista systeemin kuvausta. Głowińskin historiallinen poetiikka on analyttisesti katsoen tyypiltään diakronis-kontekstoivaa poetiikkaa. Lähestymistavan juuret Głowiński (mt.) johtaa venäläiseen formalismiin, tsekkiläiseen strukturalismiin ja ranskalaiseen semiologiaan sekä puolalaiseen tutkimukseen. Hän ei mainitse Harshavia, vaikka deskriptiivisen poetiikan käsite on mitä ilmeisimmin

peräisin häneltä tai hänen perustamastaan *PTL*-lehdestä, jonka alaotsikko on *A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature*.

Głowińskin puolalaista tutkimusta erittelevä artikkeli tukee osaltaan ajatusta, että vaikka historiallinen poetiikka ei esiinnykään kirjallisuuden teorian suuntien ja koulukuntien listauksissa, lähestymistavasta on oltu tietoisia tutkimuskentällä jo pidempään ja se on vaikuttanut tehtyyn tutkimukseen eri maissa. Ylipäänsä historiallinen poetiikka näyttää nostavan päätään 1970-luvulla, sillä jopa strukturalistista synkronista poetiikkaa teoretisoivat Tzvetan Todorov (1981, xxx–xxxii) huomauttaa historiallisen poetiikan vahvistumisesta ja myös oman uuden tutkimuksensa kytköksistä siihen. Paluu kirjallisuushistorian tutkimukseen on Todoroville myös paluuta lajitutkimukseen ja historialliseen poetiikkaan, ja hän mainitsee Ian Wattin romaanin syntyä koskevan tutkimuksen (*The Rise of the Novel*, 1957) ja Bahtinin kronotooppitutkimuksen esimerkkeinä historiallisesta tutkimuksesta (mt.). Todorovin muotoilut jäävät osin ambivalenteiksi, mutta historiallisuuden painotus on selvä. Historiallinen poetiikka kytkeytyy tai osin samastuu Todorovilla kirjallisuushistorialliseen tutkimukseen, ja kirjallisten konventioiden, repertoaarien ja muiden muotojen historiallinen tarkastelu alkaa yleisestikin hahmottua ajan keskusteluissa historiallisen poetiikan tehtäväksi.

Historiallinen poetiikka ”teorian kultakauden” jälkeen

Kirjallisuudentutkimuksen kenttä on jatkuvan uudelleenjärjestäytymisen tilassa, ja myös poetiikan asema tutkimuskentällä on vaihdellut merkittävästi. 1960-luvulta lähtien kenttää myllersivät niin brittiläinen kulttuurintutkimus kuin uudentyypisten kulttuuriteorioiden tai ”korkean teorian” (”high theory”) synty. Terry Eagleton (2004, 23–25) on ajoittanut niin sanotun ”teorian kultakauden” vuosiin 1965–1980. Jonathan Culler (2007, 4) on kuvannut kulttuuriteoriaa tieteidenväliseksi, analyttiseksi ja spekulatiiviseksi, kyseenalaistavaksi ja refleksiiviseksi. Kulttuuriteoriat eivät poetiikan tapaan ole tyypillisesti syntyneet kirjallisten ilmiöiden tarkastelun pohjalta ja kuvaamiseksi, vaan niissä teoretisoidaan esimerkiksi laajoja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä, kuten sukupuolta, kulttuurisia diskursseja ja valtaa, jotka voivat ilmetä teematisesti tai muotoratkaisujen tasolla myös kirjallisuudessa. Kulttuuriteoreettisesti tai kulttuurintutkimuksellisesti orientoitunut kirjallisuudentutkimus ei välttämättä ole kiinnostunut tai tietoinen kirjallisuuden keinovarannoista ja lajeista eikä huomioi niitä kirjallisuuden tarkastelussa, mistä esimerkiksi Brian McHale on kulttuuriteoreettista tutkimusta kritisoinut (McHale 1994; ks. myös Isomaa 2021). Monet teorioista ovat kuitenkin materialistisia, historiallistavia tai kontekstualisoivia, ja ne ovat muuttaneet tutkijoiden ajattelutapoja myös historiallista poetiikkaa tukevaan suuntaan. Kiinnostus kirjallisuushistoriaan on ylipäänsä viime vuosikymmenten trendi. David Perkins huomauttaa

teoksessaan *Is Literary History Possible?* (1992, 9–10) aikansa uudesta kirjallisuushistoriabuumista, jossa on kirjoitettu esimerkiksi kirjallisuussosiologisia, reseptiohistoriallisia, ideologiakriittisiä ja vähemmistöjen kirjallisuushistorioita. Eva von Contzen (2014, 2) puolestaan väittää diakronisen orientaation tai historiallistamispyrkimyksen olevan jopa jälkiklassisen narratologian välttämätön ehto.

Kulttuuriteorioiden ja kulttuurintutkimuksen painotus heikensi hetkelisesti poetiikan asemaa tutkimuskentällä, mutta sitä on silti jatkuvasti tehty, joskaan ei välttämättä poetiikan nimellä. Myös uusia lähestymistavan puitteisiin mahtuvia teorioita on kehitetty. Alastair Fowlerin tutkimuksessaan *Kinds of Literature* (1982) luoma historiallinen lajiteoria on esimerkki diakronis-kontekstoivaa tutkimusotetta edustavasta lajiteoriasta, joka nousee kirjallisuuden empiirisestä tarkastelusta ja pyrkii luomaan perusteltuja teoreettisia käsitteitä ja mallinnuksia sen jäsentämiseen, joskaan se ei korosta olevansa historiallisen poetiikan teoriaa. Sen lähtökohdista tehty tutkimus kuuluu historialliseen poetiikan alaan, kuten myös esimerkiksi keskus–periferia-mallin puitteissa tehty tutkimus Suomen kirjallisuuden lajien ja suuntausten suhteesta muihin kirjallisuuksiin (esim. Nummi 2011; Isomaa 2017).

Poetiikan käsitettä on alettu 1980-luvulta alkaen käyttää myös uudella tavalla. Esimerkkinä tästä on uushistorismin keskeisen teoreetikon Stephen Greenblattin 1980-luvulla hahmottelema ”kulttuurinen poetiikka” (*cultural poetics* tai *poetics of culture*), jolla hän viittaa erityisten kulttuuristen käytäntöjen kollektiivisen tuottamisen tutkimiseen ja näiden käytäntöjen sisäisten suhteiden tarkasteluun (Greenblatt 1988, 5). Greenblatt kysyy, miten on mahdollista, että menneisyydestä juontuvat, jo kuolleiden jättämät tekstuaaliset jäljet eli kaunokirjalliset teokset pystyvät välittämään menneen elämän. Kirjallisuustieteessä on hänen mukaansa tapana vastata kysymykseen tekstin eheyttä korostavalla tekstuaalisella lähiluvulla ja palauttamalla kirjallisuuden voima joko nerokkaaseen kirjailijaan tai tekstin parafrasaa pakenevaan mystiseen voimaan. Greenblatt itse kritisoi taideteoksen irrottamista sen tuottaneesta kulttuurista yksilösaavutukseksi ja näkee mieluummin kirjallisuuden hyödyntävän yhteisön jaettua kieltä, kollektiivisia tunteita, tarinoita ja unelmia sekä saavan voimansa aikansa sosiaalisista käytännöistä. Kulttuurinen poetiikka voikin esimerkiksi kysyä menneisyyden teoksia tarkastellessaan, miten kollektiivisia uskomuksia ja kokemuksia muokattiin esteettiseen muotoon ja miten taiteeksi ymmärretyt kulttuuriset käytännöt voitiin erottaa muista. (Ks. tarkemmin mt. 1–5.) Kulttuurinen poetiikka on siis poetiikka-nimityksestään huolimatta kiinnostuneempi kirjallisuuden hyödyntämisestä kulttuurisista aineksista ja kirjallisuudesta kulttuurisena käytäntönä kuin kirjallisten muotojen historiallisesta olemisesta ja muotoutumisesta ajan saatossa.⁸ Samalla on huomattava, että kulttuuristen ainesten kirjallisia ilmentymiä tarkastellessaan se mahtuu Benjamin Harshavin (2007, 228) poetiikan määritelmään, jonka mukaan poetiikka tutkii myös, miten kirjalliset tekstit ilmentävät ”ei-kirjal-

lisiä” ilmiöitä. Sitä voi pitää kontekstoivana poetiikkana sikäli kuin se tutkii poetiikan kysymyksiä.

Myös kertomuksentutkimuksessa on äskettäin kehitelty historialliseen poetiikkaan kytkeytyviä variantteja. Klassinen kertomuksentutkimus on ollut lähtökohdiltaan pitkälti strukturalistista, synkronista tutkimusta, joskin Chicagon koulukunnan retorinen ja Tel Avivin koulukunnan poeettinen painotus ovat eläneet strukturalistisen rinnalla. Erityisesti vuosituhannen taitteessa, jälkiklassisen kertomuksen tutkimuksen rinnalla, on kuitenkin alettu esittää puheenvuoroja kertomuksen historiallisen tutkimisen puolesta. Näkemyksiä ovat esittäneet esimerkiksi Ansgar Nünning (2000) ja Monika Fludernik (2003), joka hahmottelee historiallista lähestymistapaa kertomukseen. Fludernik (mt. 331–332) huomauttaa, että kertomuksen historiasta on ollut narratologian piirissä aiemmin kiinnostunut lähinnä feministinen narratologia – historiallinen lähestymistapa on kehittynyt kertomuksen tutkimuksen marginaalissa. Sittemmin diakronista tutkimusotetta ovat ajankohtaistaneet kaksi painotusta: muun kuin romaanilajin kerronnan tutkimus (erityisesti kirjallisten ja historiallisten tekstien vertailu) ja romaanin synnyn tutkimus, jotka kytkeytyvät joskus toisiinsa. Fludernik näkee ”diakronisen narratologian” elinvoimaisena ja innostavana uutena tutkimusalueena. Hän listaa artikkelissaan erilaisia historiallisen tutkimuksen muotoja: kertovia lajeja voi esimerkiksi eritellä periodeittain ja tarkastella, miten ne muuttuvat ajan myötä. Samaten voidaan tutkia, milloin jotakin tekniikkaa tai konstellaatiota käytettiin ensimmäisen kerran, tai milloin ne yleistyivät tai muuttuivat hallitseviksi. Oma kysymyksensä on, muuttuiko piirteiden ja tekniikoiden funktio kertovan paradigman muuntumisen myötä. (Fludernik 2003.) Fludernikin tutkimuskysymykset voi sijoittaa pääasiassa diakronisen tai kontekstoivan poetiikan alaan, sillä ne tarkastelevat kirjallisten muotojen ”sisäistä” historiaa tai kerronnan funktioita aikalaisteksteissään. Häivähdys diakronis-kontekstoivasta kysymyksenasettelusta liittyy kysymykseen keinojen funktioiden muutoksista kertovan paradigman muutoksissa.

Fludernik ei esitä artikkelissaan erityisen jäsentynyttä käsitystä historiallisen kertomuksen tutkimuksen muodoista, vaan keskittyy nostamaan esiin erilaisia tutkimuskysymyksiä. Fludernikin artikkelille kiinnostavan vastapainon tarjoaa Eva von Contzenin (2015, 97) kirja-arvostelu Irene J. F. de Jongin monografiasta *Narratology and Classics: A Practical Guide* (2014), jossa von Contzen arvioi diakronista kertomuksen tutkimusta vuoden 2015 perspektiivistä. Von Contzenin mielestä ei vielä ole mahdollista puhua varsinaisesta diakronisen tutkimuksen trendistä vaan ennemminkin uuden vaiheen alkamisesta tutkimuksessa. Sille on hänen mukaansa ominaista tietoisuus, että vaikka kerronta on kulttuurisena käytäntönä vakiintunut, se on kiinnittynyt historiaan ja voi muuttua merkittävästi ajan kuluessa. Von Contzen erottaa toisistaan diakronisen lähestymistavan ja historiallisen narratologian. Diakroninen lähestymistapa asettaa aiempien aikakausien kertomuksen kehikseen, jossa jäljitetään yhtäältä yhteyksiä ja jatkumoa ja toisaalta katkoksia ja epäjatkuvuuksia;

keskeistä ovat kehityskulut ja laajat kaavat. Historiallinen narratologia on puolestaan ”synkronista” sikäli, että se tarkastelee tietyn historiallisen hetken kerronnallisia käytäntöjä ja ottaa huomioon useat lajit ja kontekstin vaikutukset luodakseen käsityksen siitä, miten kertomukset toimivat kyseisellä hetkellä. Von Contzenin mukaan lähestymistavat implikoivat erilaisen käsityksen narratologiasta välineenä: edellisessä sen käsitteistöä hyödynnetään sellaisenaan eri aikojen kertomusten kuvaamiseen, kun taas jälkimmäisessä sen käsitteistöä ja teoriaa saatetaan muuttaa aineiston pohjalta. (Contzen 2015.) Von Contzenin luomat käsitteet kuvastavat käytetyn termistön moninaisuutta, sillä hänen ”historialliseksi narratologiaksi” nimeämäänsä tutkimuskäytäntöä voi kuvata kontekstoivaksi poetiikaksi: tutkimuskohteeksi rajautuu tietyn ajankohdan kertomusten poetiikka, mutta sitä tarkastellaan historiallisesti kontekstoiden. Laajamittaista diakronis-kontekstoivaa kertomuksen tutkimusta ei kumpikaan narratologeista ehdota. Myös esimerkiksi von Contzenin (2014) julkaisemassa manifestissa keskiajan narratologian tarpeellisuudesta kontekstoiva tutkimusote vaikuttaa palvelevan pääasiallisesti kerronnan diakronista tarkastelua, kuten auttavan tunnistamaan kerronnan keinojen funktioiden muutoksia. Historiallisen poetiikan näkökulmasta on kiinnostava kysymys, voisiko kertomuksetutkimusta teoretisoida diakronis-kontekstoivasta näkökulmasta.

Johtopäätökset

Tarkastelu paljastaa, että historiallisen poetiikan ohjelmat eroavat toisistaan ja kunkin aikakauden tiedekäsitykset näkyvät siinä, millaisia ohjelmia on luotu. Eri teoreetikkojen käyttämät käsitteet eivät ole yhteismitallisia, vaan historiallisella poetiikalla saatetaan viitata suppeammin kirjallisten keinojen diakroniseen tarkasteluun tai laajemmin kirjallisten keinojen diakronisen tarkastelun ja historiallisen kontekstoinnin yhdistelmään. Molemmissa ollaan kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen alueella, mutta jälkimmäinen syventää kirjallisten keinojen diakronista tarkastelua kirjallisuutta tuottaviin ja kehystäviin tekijöihin. Olen nostanut historiallisesta narratologiasta käydyn keskustelun pohjalta esiin myös kolmannen vaihtoehdon, kontekstoivan poetiikan ilman diakronista tarkastelua, mutta varsinaiset historiallisen poetiikan ohjelmat ohittavat sen. Historiallinen poetiikka ei kata kirjallisuushistorian koko kenttää, joka on sitä laajempi.

Olen edellä liikkunut pääasiassa historiallisen poetiikan kattokäsitteen tasolla ja mennyt vain hyvin lyhyesti eräisiin kattokäsitteen alaisuuteen kuuluviin tutkimussuuntiin, kuten diakroniseen narratologiaan ja historialliseen lajitutkimukseen. Mikäli aihetta lähestyisi tutkimalla kattokäsitteen alaisuuteen kuuluvia tutkimussuuntia, tarkastelu painottuisi väistämättä toisin. Historiallisen poetiikan ohjelmissa korostuu yleensä lajien ja suuntausten tutkimus, mutta mitä tahansa muutakin poetiikan osa-alueita voi tarkastella myös

diakronisesti, diakronis-kontekstoivasti tai kontekstoivasti, mikä laajentaa historiallisen poetiikan kenttää merkittävästi. Koska käsite ei ole laajasti tunnettu, olen keskittänyt käsitteiden selventämiseen ja yleislinjojen hahmotteluun.

Historiallinen poetiikka on nähdäkseni tutkimussuuntaus, jonka alaisuuteen kuuluu kirjallisuuden käyttämien ilmaisukeinojen diakroninen, diakronis-kontekstoiva ja kontekstoiva tutkimus. Se on yksi kirjallisuudentutkimuksen suuntauksista, vaikka sitä ei yleensä mainita teoriakentän listauksissa ja yleisesityksissä. Käsite kytkee toisiinsa usein omiksi aloikseen hahmotettuja tutkimussuuntia, ja siten se on omiaan lisäämään tutkimuksen itseymmärrystä ja tutkimussuuntien yhteistyötä. Lähestymistapa hahmottaa, mitä voisi olla kirjallisuushistoria kirjallisuuden ilmaisuvarantojen historiana, joka yhdistää esimerkiksi kertomuksen, lajin, suuntauksen, intermediaalisuuden ja stilistiikan näkökulmat. Käsitteen soisi tavalla tai toisella yleistyvän keskustelussa kirjallisuudentutkimuksen suuntauksista.

Viitteet

- 1** Formalistien ja Bahtinin asennoitumisesta Veselovskiin Shaitanov (2001, 431–432, 436–438, 440).
- 2** Esimerkiksi venäläinen formalisti Boris Eichenbaum (2001, 73) käyttää tätä ilmausta.
- 3** Formalistit tosin kehittivät myöhemmin diakronista poetiikkaa teoretisoidessaan kirjallista evoluutiota dominanttien vaihdoksina.
- 4** Viitataan tässä esimerkiksi vaikutusvaltaiseen *The Norton Anthology of Literary Criticism* -tutkimusantologiaan (Leitch [toim.] 2010), jossa käsitellyistä lähestymistavoista (cultural studies, deconstruction and poststructuralism, feminist theory and criticism, formalism, gay and lesbian studies and queer theory, Marxism, new historicism, phenomenology, hermeneutics and reader-response, postcolonial theory and criticism, psychoanalysis, race and ethnicity studies, structuralism and semiotics) mikään ei sulje ongelmattomasti sisäänsä historiallista ilmaisukeinojen tutkimusta. Synkronisen poetiikan versiot saattavat toki mahtua formalismin, strukturalismin ja semiotiikan käsitteiden alaisuuteen.
- 5** Shaitanov (2001, 435–436) kuvailee Veselovskin pääteoksen julkaistuja ja julkaisemattomia osia ja esittelee muutenkin havainnollisesti Veselovskin ajattelua.
- 6** Vaihtoehtoisin nimityksiin kuului myös geneettinen tai historiallis-geneettinen poetiikka, sillä historiallinen poetiikka on kiinnostunut muun ohella muotojen synnystä (Shaitanov 2001, 436).
- 7** Kliger ja Maslov (2016, 3–5) huomauttavat Veselovskin historiakäsityksessä ja yleisemmin historiallisessa poetiikassa ilmenevän kolmenlaisia aineksia: 1) historiallista kontekstia tarkasti rekonstruoivaa positivistista historismia, 2) universaalialla historiaa eli Veselovskin tapauksessa posthegeliaaninen tai -spencerläinen usko historiallisiin kehitysvaiheisiin ja niiden tuottamiin tiedostamisen muotoihin sekä 3) ei-synkronisuutta tai epäjatkuvuuksia painottavaa ei-lineaarista historiaa.
- 8** Victoria Somoff (2016, 70) tarkastelee Greenblattin kulttuurisen ja Veselovskin

historiallisen poetiikan suhdetta ja muun muassa huomauttaa molempien painot-tavan mahdottomuutta välttää laajojen

poeettisten formuloiden käyttöä – yksilön artistinen autonomia on osin illuusiota.

Kirjallisuus

- Adams, V. Joshua, Joel Calahan & Michael Hansen 2016. Reading Historical Poetics. *Modern Language Quarterly* 77:1 (March 2016), 1–12. DOI: 10.1215/00267929-3331568.
- Bakhtin, M.M. 2000 (1975). *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Trans. Caryl Emerson & Michael Holquist. Ed. Michael Holquist. University of Texas Press Slavic Series no. 1. Austin: University of Texas Press.
- Contzen, Eva von 2014. Why We Need a Medieval Narratology: A Manifesto. *Diegesis* 3 (2), 1–21.
- 2015. Narratology and Classics: A Transhistorical Approach. *Diegesis* 4 (2).
- Culler, Jonathan 2007. *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.
- Eagleton, Terry 2004 (2003). *After Theory*. London: Penguin Books.
- Eichenbaum, Boris 2001 (1925). Formalismin teoria. Teoksessa *Venäläinen formalismi: antologia*. Suom. Timo Suni. Toim. Pekka Pesonen & Timo Suni. Helsinki: SKS, 60–97.
- Feldman, Yael S. 1985. Poetics and Politics: Israeli Literary Criticism between East and West. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 52, 9–35. DOI: 10.2307/3622700.
- Fludernik, Monika 2003. The Diachronization of Narratology. *Narrative* 11 (3), 331–348. DOI: 10.1353/nar.2003.0014.
- Fowler, Alastair 1982. *Kinds of Literature: An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Oxford: Oxford University Press.
- Głowiński, Michał 1976. Theoretical Foundations of Historical Poetics. *New Literary History* 7(2), Poetics: Some Methodological Problems, 237–245. DOI: 10.2307/468504.
- Greenblatt, Stephen 1988. *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. Berkeley: University of California Press.
- Harshav, Benjamin 2007. *Explorations in Poetics*. Stanford: Stanford University Press.
- Helle, Anna & Anna Hollsten (toim.) 2016. *Tunteita ja tunteuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Isomaa, Saija 2017. Lajitutkimus keskus–periferia-mallin äärellä: yhden sukupuolen dystopia periferian lajina. Teoksessa *Mielikuvituksen maailmat: Tieteidenvälisiä tutkimuksia kirjallisuudesta. / Fantasins världar: Tvärvetenskaplig litteratureforskning. Worlds of Imagination: Explorations in interdisciplinary literary research*. Essays in honor of Prof. Bo Pettersson. Toim. Merja Polvinen, Maria Salenius & Howard Sklar. Turku: Eetos, 62–86. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201909113253>.
- 2021. Poetiikka keskitason teoriana. Tieteenteoreettisia näkökulmia 1900-luvun poetiikkakeskusteluun. *Avain* 18(1), 58–75. DOI: 10.30665/av.99602.
- Jakobson, Roman 1960. Closing Statement: Linguistics and Poetics. Teoksessa *Style in Language*. Ed. Thomas A. Sebeok. Cambridge, MA: MIT Press, 30–377.
- Jarvis, Simon 2014. What Is Historical Poetics? Teoksessa *Theory Aside*. Eds Jason Potts & Daniel Stout. Durham, NC: Duke University Press, 97–116. DOI: 10.1215/9780822376637-006.
- de Jong, Irene J. F. 2014. *Narratology and Classics: A Practical Guide*. New York: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:osobl/9780199688692.001.0001.
- Kemper, Dirk, Valerij Tupa & Sergej Askenov (hrsg.) 2013. *Die russische Schule der Historischen Poetik*. München: Wilhelm Fink Verlag.

- Kliger, Ilya & Boris Maslov 2016. Introducing Historical Poetics: History, Experience, Form. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 1–36. DOI: 10.2307/j.ctt18kr6cs.5.
- LeGouis, Catherine 1997. *Positivism and Imagination: Scientism and Its Limits in Emile Hennequin, Wilhelm Scherer, and Dimitrii Pisarev*. Lewisburg: Bucknell University Press and London: Associated University Press.
- Leitch, V. (ed.) 2010. *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. Second edition. New York, NY: WW Norton.
- Maslov, Boris 2009. The Semantics of *ῥοιδοῦς* and Related Compounds: Towards a Historical Poetics of Solo Performance in Archaic Greece. *Classical Antiquity* 28(1), 1–38. DOI: 10.1525/ca.2009.28.1.1.
- 2013. Introduction. *PMLA* 128 (2), 439–442. DOI: 10.1632/pmla.2013.128.2.439.
- McHale, Brian 1994. Whatever Happened to Descriptive Poetics? Teoksessa *The Point of Theory: Practices of Cultural Analysis*. Eds Mieke Bal & Inge E. Boer. Amsterdam: Amsterdam University Press, 56–78.
- McHale, Brian & Eyal Segal 2015. Small World: The Tel Aviv School of Poetics and Semiotics. Teoksessa *Theoretical Schools and Circles in the Twentieth-Century Humanities: Literary Theory, History, Philosophy*. Eds Marina Grishakova & Silvi Salupere. London & New York: Routledge, 196–215. DOI: 10.4324/9781315752914-11.
- Nummi, Jyrki 2011. Helsinki–Tukholma–Helsinki. Keskusta, periferia ja Juhani Aho. Teoksessa *Pariisista lisalmeen. Kansainvälinen ja kansallinen Juhani Aho*. Toim. Jyrki Nummi, Riikka Rossi & Saija Isomaa. Helsinki: SKS, 285–319.
- Nünning, Ansgar 2000. Towards a Cultural and Historical Narratology: A Survey of Diachronic Approaches, Concepts, and Research Projects. *Anglistentag 1999 in Mainz. Proceedings*. Eds Bernhard Reitz & Sigrid Rieuwerts. Trier: WVT, 345–373.
- Perkins, David 1992. *Is Literary History Possible?* Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Reed, B. M. 2012. Poetics, Western. Teoksessa *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Ed. Roland Green. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1058–1064.
- Richter, Sandra 2010. *A History of Poetics: German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770–1960*. Berlin: de Gruyter. DOI: 10.1515/9783110222456.
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1993. *Kertomuksen poetiikka. (Narrative Fiction: Contemporary Poetics, 1983)*. Käänt. Auli Viikari. Helsinki: SKS. DOI: 10.4324/9780203130650.
- Shaitanov, Igor 2001. Aleksandr Veselovskii's Historical Poetics: Genre in Historical Poetics. *New Literary History*, 32, (2), Reexamining Critical Processing, 429–443. DOI: 10.1353/nlh.2001.0021
- Somoff, Victoria 2016. Alexander Veselovsky's Historical Poetics vs: Cultural Poetics. Teoksessa *Persistent Forms. Explorations in Historical Poetics*. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 65–89. DOI: 10.5422/fordham/9780823264858.003.0002.
- Todorov, Tzvetan 1981. Preface to the English edition: Poetics, Past and Future. Tzvetan Todorov, *Introduction to Poetics*. Trans. Richard Howard. Brighton: The Harvester Press, xx–xxxii.
- Veselovsky, Alexander 2016a (1894). From the Introduction to Historical Poetics: Questions and Answers. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Trans. Boris Maslov. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 39–64. DOI: 10.2307/j.ctt18kr6cs.6.
- Veselovsky, Alexander —2016b (1904). The Age of Sensibility. Teoksessa *Persistent Forms: Explorations in Historical Poetics*. Trans. Boris Maslov & Lev Blumenfeld. Eds Ilya Kliger & Boris Maslov. New York: Fordham University Press, 255–273. DOI: 2307/j.ctt18kr6cs.14.